

STIG STRÖMHOLM:

Finns det plats för en borgerlig kulturpolitik?

I Svensk Tidskrift nr 1 och 4/1983 har Leif Carlsson, Jan-Erik Wikström och Anders Clason skrivit om kulturpolitik. Här ger professor Stig Strömholm sin definition av ordet "kultur" och sina synpunkter på begreppet kulturpolitik. Valfrihet har endast den som någon gång fått se vad han har att välja mellan. Att i beskäftigt aktualitetsjäkt undanhålla den i dessa stycken helt försvarslösa ungdomen det som under generationer prövats och befunnits gott för att i stället kasta åt den gods, som är åtkomligt genom att vrida om en knapp på TV-apparaten, det är både svek och dårskap, skriver Strömholm. Det är därför ett centralt kulturpolitiskt mål att förbättra det svenska gemensamma kulturarvets ställning i skolorna. Detta borde inte vara en politisk tvistefråga. Är det emellertid det, faller ansvaret på den borgerliga oppositionen.

I Svensk Tidskrifts spalter har i år tre företrädare för det "officiella" kulturlivet – attributet tillagt utan några av de förklenande bitoner som slentrianmässigt gärna inlägges i det – diskuterat kulturens och kulturpolitikens villkor här och nu: i Sverige 1983. Många förnuftiga ting har sagts, så många och så förnuftiga, ehuru delvis motstridiga, att en läsare, som varken är professionellt engagerad eller professionellt illvillig, känner en stark benägenhet att fogligt instämma – vilket trots motsägelserna är möjligt, ty här är det oftast fråga om nyanser och om förläggningen av svårfunna balanspunkter, inte om 2×2 – och för egen del. Det kan inte förnekas att en viss leda vidlåder hela området. Men skam den som ger sig. Härtill anmodad skall jag försöka bidra till diskussionen. Ämnet är inte utan förvirring. Ibland får man utsätta läsarna och sig själv för att helt enkelt tänka högt. Att förkunna färdiga sanningar förmår jag inte.

"Die Kulturpolitik"

En inledande personlig lägesbestämning. Jag är gammal nog att erfa ett lätt obehag inför själva termen och begreppet "kulturpolitik". Det kan inte helt frigöras från doften av "Kulturkammer" och "kulturkommissarie". I mitt rättsvetenskapliga arbete på upphovsrättens område, till vilket har hört och hör att granska lösningar och argument från en ganska lång tidsperiod, möter jag framför allt i tidskriftslitteraturen, ganska oförmedlat, från mitten av 1930-talet termen med vidhäftande ideologi i tysk, italiensk men även mer exotisk litteratur (särskilt minns jag ett ovanligt obehagligt ru-

mänskt arbete från 1939). Det finns antagligen starka skäl att betrakta dagens situation på ett helt annat sätt än 1930-talets och därmed att söka skaka av sig olusten. I förkrigstidens värld torde ingen, eller i varje fall mycket få, ha funnit det tillräckligt lönsamt att besvära sig med att pracka på fattigt folk, för konsumtion under deras snålt utmätta fritid, okultur och vankultur.

Vad "die Kulturpolitik" befattade sig med var att likrikta vissa yrkeskårer och att utnyttja kulturbegreppets auktoritet för att hålla breda samhällsgrupper lojala. Idag har dessa gruppers ökade köpkraft gjort dem till intressanta objekt för den kommersiella skräpkulturens entreprenörer. Det behövs, som kulturrådets tidigare ordförande Anders Clason träffande framhåller (Svensk Tidskrift nr 4/1983), "motkulturer". Om själva begreppet mera nedan. Hur mycket situationen än har förändrats, rå jag emellertid inte helt på min djupt rotade skepsis mot "kulturpolitik". Kanske är den inte ens idag till alla delar osund.

Definition av "kultur"

Vad "kultur" nu i övrigt än må vara – det förblir min utgångspunkt – är det först och främst något som man är delaktig i eller rentav försöker bidra till, inte något som man administrerar; framför allt är det inte något man administrerar fram. Det föreslagna definitionsfragmentet innefattar tydligen, att "man" är många: kultur, vågar jag påstå, är ofrånkomligen *frivillig gemenskap* mellan människor; visserligen består kulturen lika ofrånkomligt av individuella reaktioner och prestationer, men det finns

ingen enmanskultur. En stor bok eller ett stort konstverk kan vara den främsta *ytringen* av en bestämd kultur, eller i något hänseende *leda* en kultur in på nya vägar, men utan en omgivande miljö, ett minimum av närande mylla, är kornet dömt att dö. Prestationen som sådan kan vara hur sann och hur skön som helst; om den varken utgår ur en gemenskap eller i någon mening omhändertages av en sådan – det kan ske århundraden senare – kan visserligen allehanda positiva epitet stå till förfogande, men begreppet "kultur" bör inte användas.

I den fragmentariska definition som nyss kastats fram ligger en tung accent på "frivillig". Det är viktigt att ordets exakta innebörd klarlägges. *Total* frivillighet existerar knappast någonsin i en gemenskap. Gäller det en förening eller annan sammanslutning med begränsat syfte, har jag kanske fullständig valfrihet i det ögonblick jag bestämmer mig för att bli medlem eller att stanna utanför (många gånger är inte ens detta sant: trycket från den större gemenskapen utanför föreningen, eller från den speciella grupp inom denna större gemenskap till vilken jag råkar höra, kanske utan varje eget val, gör i realiteten avslutningen eller avståndet från medlemskap till en nödvändighet). I fråga om den totala livsgemenskap som invånarna i ett samhälle delar, är frivilligheten självfallet än mer begränsad. Vi som fötts och fostrats i Sverige är, vare sig vi vill det eller ej, åtminstone i någon mån delaktiga i den svenska kulturen. Graden av delaktighet kan emellertid variera, liksom graden av aktivitet. Vi kan bestämma oss för att acceptera minsta möjliga andel, vi kan sas frivilligt ansluta

oss till mönster utifrån.

För det fortsatta resonemanget nödgas jag hemfalla åt den professorliga ovanan att försöka mig på ytterligare begreppsbestämningar. En aspekt av kulturbegreppet, hette det nyss, är att det utgör en frivillig gemenskap mellan människor, om frivilligheten också är relativ och om graden av gemenskap också kan variera starkt. Men låt oss envisas en smula: *vad är då egentligen kultur?* Hur avgränsas den från andra former av frivillig gemenskap? Kan man objektivt definiera "kultur" med ledning av dess faktiska *funktion* eller dess faktiska *innehåll* i det samhälle där vi lever? Är det sköna ord och vackra ting, som hör fritiden till? Eller skall man ta till sk stipulativa definitioner, sådana som ställer krav på vad ett begrepp *bör* omfatta?

Det kan kanske vara på sin plats att erinra om att *cultura* är latin och betyder "odling". Inte så att ett ords etymologi eller förhistoria skulle kunna nyttjas för att avslöja några högre sanningar om vad det "egentligen" eller "djupast sett" betyder. Orden "betyder" idag det som den idag fungerande språkgemenskapen lägger in i dem, varken mer eller mindre. Men "odling" ger likväl ett par nyttiga påminnelser. I första hand handlar det om jord och näringsfång, inte om ord och fritidslekar. Det är fråga om arbete – men ett arbete, som långsiktigt tryggar bärning, ordnade livsförhållanden och därmed i förlängningen: frihet från aldrig upphörande mödor för dagen. "Odling" omfattar två ganska väsensskilda moment: att börja på nytt – bryta mark, tämja djur, plantera – och att upprepa: plöja, så på nytt, vårda.

Allt detta passar ganska väl in på vad

jag gärna vill mena med kultur: både att söka nya vägar och att upprepa vedertagna mönster. Vad funktion och innehåll beträffar, vill jag ifrågasätta om inte dominerande språkbruk idag tenderar att vara på en gång alltför snävt och alltför krävande. Ingen torde kunna förneka, att det finns en stark och fö mycket gammal tendens att reservera termen för produktion och konsumtion av erkänt högtstående yttringar av litteratur, konst och musik – verksamheter, som för det avgjorda flertalet människor i ett samhälle av vårt slag ohjälpligt hör samman med fritiden – och motsvarande, enligt min mening olyckliga tendens att stöta bort allt som har nyttoprägel eller som företräder mindre högtsträvande intellektuella och estetiska strävanden. Mot denna tradition har på sina håll växt fram en – lika olycklig – attityd av ovilja mot "finkultur" som något folkfrämmande och som ett uttryck och hjälpmedel för privilegierade gruppers arrogans och isolering. Situationen påminner något om den groteska blandning av cynisk inflation och vördsam vidskepelse som kommit att präglade det ofta grovt missbrukade ordet "forskning".

Otaliga varianter och grader

Det vore, vill jag mena, i allas, och framför allt i "kulturens", intresse om man mer allmänt bestämde sig för att det är med kultur som med annat arbete. Det finns otaliga områden, otaliga varianter, otaliga grader av aktivitet mellan det högsta konstnärliga skapandet och den blygsamma tillägnelsen, men alla är legitima och rimliga, det finns plats för alla inom kulturbegreppets ram, och alla har

något gemensamt: det handlar om att finna, återfinna, lära eller praktisera *giltiga*, dvs fria, dvs mänskliga, *lösningar* och *giltiga levnadsmönster* för den del av tillvaron som inte är obönhörligt betingad och bunden av biologiska eller lika starka lagar.

Självfallet är jag medveten om att detta bestämningsförsök kan kritiseras såsom extremt vagt. Det är för vissa syften beklagligt, att vi så fullständigt som fallet är har övergivit den aristoteliska psykologi, som delade människans "natur" i hierarkiskt ordnade skikt: i botten det som vi delar med allt levande, därpå det som är gemensamt för alla djur, till slut och högst det "förnuftiga", exklusivt mänskliga. Om det vore tillåtet att falla tillbaka på denna (på goda, men här irrelevanta grunder övergivna) psykologi, skulle jag vilja påstå, att kultur är odling på det mänskliga fält.

Med fortsatt risk att urvattna kulturbegreppet och att hemfalla åt vaghet vill jag påstå, att familjen, som läser bordsbön tillsammans, liksom den improviserade sångkören, som sjunger en enkel visa tillsammans, begår en "kulturyttring" på samma sätt som den diktläsande skådespelaren eller den professionella orkestern, som spelar en Beethoven-symfoni. Kvinnan, som broderar en vävnad med ett banalt talesätt är "kulturellt verksam" på samma sätt som poeten, när han filar på en lödig strof. Alla "odlar" de – svepande uttryckt – "sin själ".

Därmed är jag framme vid en invändning mot Anders Clasons kulturdefinition. När han hävdar, att det är "motkultur" som den samhälleliga kulturpolitiken arbetar och bör arbeta för, håller jag

med honom. Men när han säger, att kulturen inte skall vara "kitt i ett smidigare löpande samhällsmaskineri", har jag svårare att instämma. Förvisso skall "kultur" inte skapa inåtvänd tystnad – eller för den delen förnöjsamt nynnande eller fördrömt miniatyrmålade – inför en icke-acceptabel social verklighet. Tvärtom: jag framhårdar i den barnsliga idén att en knivsudd etisk strävan är ett plus, inte ett minus, även i kulturyttringar. Men kultur, som gemenskap, är faktiskt ofta ett "kitt", en fridsskapande faktor i samhälleliga konflikter, och det är inte något skamligt i det. Det finns, tror jag – inte minst i ett land, där kulturskapande allt som allt präglats av påfallande låg status och kulturnjutande på många håll ansetts nära nog omoraliskt – en risk för att hemfalla åt den romantiska illusionen, att kultur måste vara en synonym till politiskt eller estetiskt uppror – ett evigt rivande för att få ljus och luft. Den illusionen har fått näring inte minst i den påtagliga politiska ensidighet som präglar en stor del – och den mest hörbara delen – av den sk kulturarbetarkåren.

Det är uppenbart att det finns enorma gradskillnader, i intellektuell kvalitet, i intensitet, allmängiltighet, bestående intresse, mellan de mest krävande och mest betydelsefulla kulturyttringarna, särskilt de aktivt skapande, och de mest blygsamma sätten att odla sin själ. Det är varken av en slump eller på grund av tillvarons inbyggda orättvisa som vi beundrar och belönar sådan litteratur, konst och musik som i särskilt hög grad tar upp nyodlingar eller som bärgar särskilt rika skördar i arbetet på att finna giltiga lösningar och mönster på det ex-

klusivt mänskligas marker. Men dessa gradskillnader förmår mig inte att överge föreställningen, att det finns en avgörande väsenslikhet mellan de högsta och de mest modesta kulturyttringarna.

Två slutsatser

För "kulturpolitikens" del följer två slutsatser: för det första, att den *aldrig* kan ses *isolerad* från samhällets agerande på alla de gebiet som påverkar och omskriver möjligheterna till "kultur" av olika slag och på olika nivåer; för det andra att den måste bygga på ett medvetet, konsekvent och omsorgsfullt genomtänkt *val* av de områden där de alltid med nödvändighet begränsade samhällsliga resurserna kan sättas in inte blott med det största hoppet om framgång men också med respekt för en livskraftig kulturs krav på att få förbli frivillig gemenskap.

Vad gäller den senare av de båda slutsatserna är dess praktiska tillämpningar närliggande på ett par punkter. Det svenska samhället kan sannolikt med fog anses ha ett slags minimiansvar för att den svenska kulturen åtminstone fortlever och för att det skapas förutsättningar för att samhällsmedborgarna skall kunna stifta bekantskap även med de element i denna kultur som de inte utan vidare blir delaktiga i. Detta ansvar måste samhällsmaskineriet visserligen förverkliga med i möjligaste mån lätt hand: som tjänare, inte som herre. I ett kargt och glesbefolkat land med klen utvecklade fria marknader och ett enhetligt offentligt utbildningsväsen är denna tjänarroll särskilt svårspelad. Åtminstone i ett viktigt hänseende är den troligen helt omöjlig: sam-

hällets ansvar kräver, att de kulturelement som hör det förgångna till vidmakthålles och att samhällsmedborgarna åtminstone någon gång i livet – det måste bli under skoltiden – åtminstone får tillfälle att konfronteras med dessa kulturyttringar, får möjlighet att bli delaktiga i dem, innan den från olika håll marknadsförda kulturen, okulturen eller vankulturen börjar sin bearbetning. Valfrihet har endast den som någon gång fått se vad han har att välja mellan. Att i beskäftigt aktualitetsjakt undanhålla den i dessa stycken helt försvarslösa ungdomen det som under generationer prövats och befunnits gott för att i stället kasta åt den gods, som är åtkomligt genom att vrida om en knapp på TV-apparaten, det är både ett svek och en dårskap.

Skolan som kulturförmedlare

Här förefaller det mig som om det funnes gott utrymme för reformer. Alltför ofta stöter man på svenska gymnasister och studenter, som i bokstavig mening gjorts arvlösa: de har inte läst en rad av Kellgren, inte en sida av Geijers prosa, inte hört talas om Atis och Camilla, skulle aldrig förstå en hänvisning till Sven Dufwa eller Stenbocks kurir, för att nu inte tala om Bibeln eller psalmboken. Uppgiften att välja och dosera är självfallet inte lätt. Jag vill kraftigt betona, att en antikvarisk skola, med uppgift att tvångsmata med nattstånden föda och att hålla det stendöda vid liv, säkert inte gör kulturen några tjänster.

Bakom de senaste årtiondenas strävan att blanda in aktuellt gods i undervisningens intellektuella diet ligger åtminstone en säkert riktig tanke: att det gäller

att tidigt träna analytisk förmåga och kritiskt omdöme inför medie-, reklam- och skräpkulturens kaotiska överinformation. Det är ett vällovligt och ett nyttigt syfte. Men detta mål måste vägas mot andra; att bjuda på förstklassig, om också inte pinfärsk, kultur och att skapa reella valmöjligheter förefaller mig allt som allt att också vara en kompletterande metod att höja självständigheten och beredskapen mot överinformationen och skräpkulturen. Genom att utnyttja den gynnsamma, ännu relativt skyddade situation som skoltiden bjuder till den under alla förhållanden svåra uppgiften att i god tid träna omdöme (och smak) på ämnen och föremål, som bla har den stora fördelen att kunna granskas och assimileras på en viss distans, utan dagspolitikens och dagsdebattens rykande hetta, borde man rimligtvis förbättra förutsättningarna för att senare, under mindre gynnsamma förhållanden, utöva kritisk självständighet.

Strävan att förstärka ungdomens delaktighet i den kulturella gemenskapen borde inte vara någon politisk tvistefråga. Det borde vara en självklarhet. Uppgiften är ändå inte lätt. Att finna skolans väg mellan antikvarisk korvstopningsinriktning och fladdrig aktualitetsdiskussionsanstalt är en uppgift, som kräver takt, skicklighet och lojalitet mot respektabla delvis motstridiga intressen. Redan uppgiften att utvälja vad som skall anses som de omistliga delarna av ett växande kulturellt arv är maktpåliggande. I enskildheter måste det bli en sak för andra än politiker. Men såväl lärda experter som administratörer bör ha den lätta handens gåva: det är inte heller deras sak att med kraftiga nävar

gripa det som passar dem; det gäller att varsamt lyssna till vad som kan anses vara allmän consensus om det förträffliga och det livsdugliga.

Något specifikt "borgerligt" ligger det för så vitt jag förstår inte i vad som här föreslås. Skulle emellertid den socialdemokratiska skolpolitikens företrädare motsätta sig den centrala upprustning av svensk kulturpolitik som det handlar om, faller ansvaret på den borgerliga oppositionen.

Ett par följsatser kan dras ur det centrala kulturpolitiska mål som en förbättring av det svenska gemensamma kulturarvets ställning i skolorna utgör. Det krävs betydligt kraftigare insatser än idag för att verkligen göra detta kulturarvs viktigaste yttringar och förmedlare – böckerna – reellt tillgängliga för alla. Klassikerutgåvor till rimliga priser, liksom fylliga antologier måste på ett helt annat sätt än nu är fallet stå skolor, studerande och allmänhet till buds. Kunde man härutöver bestämma sig för den – i detta sammanhang trots allt ganska blygsamma – alltmer nödvändiga uppgiften att på ett förnuftigt och obyråkratiskt sätt skapa en högklassig modern svensk encyklopedi, vore redan detta en kulturell välgärning av betydande mått.

Granska stödformerna

Till detta endast ett tillägg: ett område, som är mig alltför obekant för att jag skall våga framföra eller ens hysa några bestämda föreställningar men där en någorlunda uppmärksam tidningsläsare dock ofta inregistrerat olust och tveksamhet, rör de offentliga organens kulturstödjande åtgärder, särskilt på områ-

den där kostnadsläget idag medför att offentligt stöd i själva verket är en existensförutsättning – men därmed samtidigt i realiteten ger den understödda verksamheten en så gott som fullständig monopolställning. Ett sådant område är, åtminstone i stora delar av Sverige, teatern. Det är möjligt att existerande stöd- och organisationsformer är de bästa eller de enda som kan åstadkommas med givna befolkningsmässiga och ekonomiska förutsättningar. Frågan förtjänar emellertid åtminstone att undersökas. Något liknande gäller det litteraturstöd och de belöningar som kanaliseras över författarnas korporativa organ. I dagspressen har under senare år förekommit intensiv – för en utomstående svårbedömd – polemik om hur detta stöd fördelas. Även om det inte finns anledning tvivla på de agerandes redliga bemödanden, synes en granskning av stödformer, beslutande organ och beslutsprocesser tillhöra de kulturpolitiska uppgifter som – även med väl genomtänkta systemlösningar – bör uppmärksammas återkommande, med rimliga tidsmellanrum.

Den förra av de nyss formulerade slutsatserna är på en gång mer komplicerad och mer krävande, när det gäller konkreta förverkliganden. Att "kulturen" inte är isolerad, en angelägenhet uteslutande för utbildningsdepartementet, kulturråd och kommunala kulturnämnder är en trivialitet (samtidigt som min sats *inte* innebär någon kritik mot den sakligt ofrånkomliga tilldelningen av vissa specifikt kulturpolitiska uppgifter till bestämda organ). Utan en bostadspolitik och en byggnadsplanering, som beaktar kollektiva och individuella kulturella behov – även i sovstäder – och rentav tillerkän-

ner dem en framträdande plats i de ofrånkomliga intresseavvägningarna, är samhällets bekännelse till de sk kulturella värdena ett tomt tal. Skattepolitiken är i vårt land påtagligt snäv när det gäller enskildas möjligheter till aktiva kulturfrämjande insatser. Man kunde gå vidare . . .

En genomtänkt, borgerlig kultursyn saknas

Till sist är det emellertid – just därför att "kultur" omfattar så många och så olika sätt att "odla sin själ" – de enskilda medborgarna, och grupperingar av medborgare, som bestämmer kulturens villkor. De grupper i dagens Sverige som stöder eller bekänner sig till "borgerligheten" har kanske särskilda skäl att besinna detta, både därför att de, om också inte ofta öppet, gärna anser sig vara kulturbärare (och i många stycken också är det) och därför att de ofta står principiellt negativa till omfattande samhällliga insatser. Det kan inte förnekas, att medan den svenska socialdemokratin kan peka både på en respektingivande intern kulturfrämjande tradition och på omfattande kulturpolitiska initiativ (där rörelsens starka tro på kollektiva lösningar kommit till markant uttryck), den borgerliga oppositionen, med enstaka hedersamma undantag, har tunnare lagrar att vila på. Att kulturen under åren 1976–1982 hade en dynamisk och skicklig företrädare i regeringskretsen och att kulturutgifterna i det längsta försvarades förmår inte på avgörande sätt förändra helhetsintrycket.

Vad man kanske främst saknar är en någorlunda genomtänkt borgerlig kultur-

syn. Till en del är bristen inte bara förklarlig utan även tilltalande: den har med principiell liberalism att göra. Kulturområdet är definitionsmässigt ett av de fält där det är mest problematiskt att finna lösningar som förlikar frihetsideal och energiskt offentligt agerande. Den konservativa traditionen är här – på gott och ont – en annan. Förhåller det sig så som här har sagts: att det gemensamma för all "kultur" är själens odling, sökandet efter giltiga lösningar och giltiga levnadsmönster på det specifikt mänskliga

domäner – då borde en bred och genomtänkt kulturpolitik framstå som ett lika viktigt arbetsområde som den ekonomiska politiken för grupper och rörelser som vill ge den individuella människoproduktionen i samhället bästa möjliga villkor och som vill slå vakt kring sådana centrala mänskliga värden som hotas inte blott av den själlösa kollektivismens grå kaserner men också av den kommersiella skräpkulturens färgsprakande drömfabriker.